

Bagi Zoltán Péter

Adolf von Schwarzenberg első éve (1595) a Magyar Királyságban¹

„Midőn ezek cselekedtetnének, az franciák, kik közül még nyolcszázan a véghelyben [ti – Pápa] hagyattanak vala, megvirradván az nap, mely huszonhetedike vala Szent Jakab havának [ti – július], az mieink sáncaira, melyekben lövészerszámok helyheztek vala, hogy rárohanjanak, elvégezzék. S kimenvén az kapun, mely Tüzesnek hívatatik vala, elég nagy számosan az mieinkkel nagy keményképpen harcolának. Melynek hevenyűségébe, s mindkét részről nem kevesen elhullván, Swarczemburg, semmi fegyver [ti –páncél] nem lévén rajta, sem sisak fejébe, az övéinek segítségére odaszágulda, és midőn őket kérni s inteni kezdette volna, hogy az pártosok s atyjok gyilkosi s midőn isteni s emberi törvénynek istentelen megvetői ellen erősen vinnának, hirtelenséggel fejbe találtatván egy golyóbissal, az lóról leesék, és az ő felejitől halva elvitetteték.”² Így örökítette meg Istvánffy Miklós történeti munkájában a lázadó pápai vallon és francia zsoldosok elleni harcot irányító gróf Adolf von Schwarzenberg 1600. július 29-i halálát.³ Személyében a császári-királyi hadvezetés egyik legkiválóbb és legtapasztaltabb, „Mansfeld oskolájából való” hadvezérét vesztette el. Schwarzenberg ugyanis 1595 júliusa és 1600 júliusa között igen jelentős karriert futott be a Habsburg Monarchiában. Már 1596-ban az uralkodó kinevezte császári tanácsosnak és a Miksa főherceg vezette mezei hadakhoz *Obrist-Feldmarschall*nak. E tisztség viselője felelős volt az összegyűlt csapatok stratégiai és taktikai műveleteinek kidolgozásáért és gyakorlati végrehajtásáért, azaz egyfajta vezérkari főnökként funkcionált. A mezőkeresztesi vereséget (1596. október 22-26.) követően, amelyért Schwarzenberget is nagy felelősség terhelte,⁴ 1597-ben távol került a mezei hadak irányításától. Ám úgy tűnik, hogy mind Bécsben, mind Prágában töretlen maradt a bizalom irányába, hiszen áprilisában a bécsi helyőrség

¹ Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2

² ISTVÁNYFFY Miklós, Magyarok dolgairól írt históriája TÁLLYAI Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest 2009. 343-344.

³ A pápai vallon és francia zsoldos lázadásról részletesen lásd: FINKEL, Caroline: French mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593–1606: the Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 55 (1992) 3. 451–471.; PÁLFFY Géza: Egy különleges nemesi karrier a 16-17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családja története. Pápa 2005. 45.; SAHIN-TÓTH Péter: Hitszegő hitetlenek. Francia-vallon katonák lázadása Pápa várának ostrománál (1600). In: *Ad Astra. Sahin-Tóth Péter tanulmányai Études de Péter Sahin-Tóth*. Szerk.: OBORNI Teréz Budapest, 2006. 299-363.

⁴ KELENIK József: A mezőkeresztesi csata (1596. október 26.). In: *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái*. Szerk. HERMANN Róbert Bp. 2003. 111-129. 127.

parancsnokává, míg egy hónappal később udvari haditanácsossá nevezték ki.⁵ A következő évben pedig már újra a mezei hadak élén, mint *Obrist-Feldmarschall*⁶ foglalja vissza Győrt, majd az egykori győri végvidék várait, amelyek oszmán kézen maradtak (Tatát, Gesztet, Vitányt, Csókaköt, Palotát és Veszprémet).⁷ A császárváros védelme szempontjából kiemelkedő jelentőségű erődváros parancsnokságát, hosszú egyeztetést követően 1598 augusztusában ő nyerte el. Ez egyrészt azt jelentette, hogy első ízben fordult elő, hogy nem az alsó-ausztriai rendek közül került ki a győri végvidéki főkapitány. Másrészt 1599 júliusi lemondásáig egyszerre volt a bécsi helyőrség és Bécs közvetlen védelmét ellátó Győr parancsnoka.⁸ Bár 1598. év késő őszen Buda ostroma már kudarccal végződött,⁹ elmúlt évi sikerei miatt 1599. június 5-én II. Rudolf Prágában lovaggá ütötte, felvételt nyert a *Reichsgrafstand*-ba, valamint újra ő tölthette be az *Obrist-Feldmarschall* tisztséget, sőt emellett ideiglenesen kinevezték főhadparancsnok-helyettesnek (*General Obristleutnant*) is.¹⁰ A továbbiakban részletesen be kívánom mutatni Schwarzenberg és az általa vezetett vallon lovasság első esztendejét (azaz az 1595. évet) a Habsburg Monarchia szolgálatában.

Az 1594. év súlyos vereségeket hozott a prágai udvar számára. Az előző esztendőben sikeres felvidéki hadjárat folytatásaként ugyan sikerült Nógrádot elfoglalni, ám a császári-királyi hadak sem Hatvan, sem pedig a Buda visszafoglalása szempontjából kiemelkedően fontos Esztergom ostromával nem boldogultak.¹¹ Az alsó-magyarországi hadszíntéren

⁵ Die Wiener Stadtguardia. (1531-1741). Nach Originalquellen bearb.: Alois VELTZÉ. In: Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. 36-37 (1902) 1-213. 181.; SCHWARZENBERG, Karl, Fürst zu: Geschichte der reichsständischen Hauses Schwarzenberg. (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte. Reihe IX. Darstellungen aus der fränkischen Geschichte Bd. 16. ; Bibliothek familiengeschichtlicher Arbeiten XXX.) Neustadt an der Aisch, 1963. 105.; PÁLFFY Géza-PERGER, Richard: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16-17. század). Fons 5 (1998: 2. sz.) 207-264. 245-246.

⁶ Kinevezéséről lásd: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Bestellungen (Best.) 597/1598.; ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1598/7/4.; SCHWARZENBERG 1963 106.; PÁLFFY – PERGER 1998. 246.

⁷ KOZICS László: Győr vár 1594-től 1598-ig. Hadtörténeti Közlemények 4 (1891) 489–508, 683–702. 695-701.; JEDLICKA Pál: Eredeti részletek Gróf Pálffy-család okmánytárához 1401-1653 s Gróf Pálffyák életrajzi vázlat. Budapest 1910. 489-491.; VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. Budapest 1983. 146-147.; HUNGLER József: A török kori Veszprém. Veszprém 1986. 87.; PÁLFFY Géza: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. 221-222.; TÓTH Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000. 281-287.

⁸ VELTZÉ 1902. 181.; SCHWARZENBERG 1963. 107.; PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39 (1997: 2. sz.) 257-288. 277.; PÁLFFY 1999. 223.

⁹ SUGÁR István: A budai vár és ostromai. Budapest 1979. 135-141.; TÓTH 2000. 289-292.

¹⁰ ÖStA KA Best. 636/1599.; ÖStA KA AFA 1599/6/6.; SCHWARZENBERG 1963. 107.; PÁLFFY – PERGER 1998. 246.

¹¹ HATVANI (Horváth) Mihály: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553–1608) Pest 1859. 60.; ILLÉSHÁZY István nádor följegyzései 1592–1603. Közli KAZINCZY Gábor. Pest 1863. 8-18.; PECSEVI Ibrahim tarikhjából. In: Török történetírók. III. kötet (1566–1659). Fordította KARÁCSON Imre, sajtó alá rendezte SZEKFŰ Gyula. Budapest, 1916, 71-193. 101-103.; KJÁTIB CSELEBI fezlíkijéből. In: Török történetírók. III. kötet (1566–1659). Fordította KARÁCSON Imre, sajtó alá rendezte SZEKFŰ Gyula. Budapest, 1916, 200-388., 212-220.; CSORBA Csaba: Esztergom hadi

megjelent oszmán főszereg azonban sikerrel vívta meg Győrt, amelynek védői 1594. szeptember 29-én szabad elvonulás fejében feladták a Bécs védelme szempontjából fontos erődvárost.¹² Ezzel a Csobánc, Szigliget és Keszthely kivételével a győri főkapitánysághoz tartozó várak is az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerültek.¹³ Egyedül Komárom állt ellen a Szinán nagyvezír vezette csapatok támadásának, és bár igyekezett ezt a sikert a prágai udvar kihasználni, jelentősége eltörpült azzal szemben, hogy Bécset immáron az oszmán főszereg közvetlen támadása fenyegette.¹⁴

A császári-királyi hadsereget ért kudarcok a prágai és a bécsi udvart is cselekvésre készítették. Magát Mátyás főherceg az uralkodó már a hadjárat megkezdése előtt sem tartotta alkalmasnak a főhadparancsnoki poszt betöltésére. Ezért már 1594 tavaszán a prágai udvar élénk tárgyalásban állt a Tirolt kormányzó Ferdinánd főherceggel¹⁵, hogy vállalja el a tisztséget. Rudolf nagybátyja azonban többszöri levélváltás és felkérés ellenére sem kívánt főhadparancsnok lenni, romló egészségi állapotát és tartományával szembeni kötelezettségét hozva fel indokul. Tette ezt mindannak ellenére, hogy a császár megígérte, hogy az egész hadügy irányítását átadja neki, s tájékoztatta a következő hadiév főbb paramétereiről is.¹⁶ Mátyás főherceg tehát, aki inkább politikus, mintsem katona volt, muszájból vállalta el a tisztséget, és ez meg is látszott teljesítményén.¹⁷ Már 1594. szeptember 19-én, tehát Győr ostroma idején II. Rudolf császár a németalföldi spanyol tartományokat kormányzó öccséhez, Ernő főherceghez¹⁸ fordult, hogy számára hadakozásban jártas személyeket küldjön, akiket mind a tisztségek betöltésére, mind haditanácsosként alkalmazni lehet. Az uralkodó meg is

---

krónikája. Budapest 1978. 136-143.; TÓTH 2000. 148-153.; ORTELIUS, Hyeronimus Augustinus: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg, 1602, Reprint: Győr 2002. 62r-65v.; TÓTH Sándor László: Esztergom 1594.évi sikertelen ostroma. In: A végvári dicsőség nyomában. Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról. Szerk.: KISS Gábor Ferenc és KRUPPA Tamás. Szeged 2004. 7-25.; ISTVÁNYFFY 2009. 146-167.

¹² HATVANI 1859, 63.; PECSEVI 1916, 104-110.; KJÁTIB CSELEBI 1916, 220-230.; ILLÉSHÁZY 1863, 17-18.; LENGYEL Alfréd, Győr eleste és visszavétele a valóság tükrében. Hadtörténelmi Közlemények 6 (1959: 2.sz.) 167-221. 167-205.; IVANICS Mária: A Krimi Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest 1994. 75-82.; PÁLFFY 1999. 208-210.; TÓTH 2000. 154-163.; ORTELIUS 2002. 66r-70v.; ISTVÁNYFFY 2009. 167-180.

¹³ PECSEVI 1916. 104-105.; KJÁTIB CSELEBI 1916. 221-222., 230.; VERESS 1983. 137-144.; IVANICS 1994. 80.; PÁLFFY Géza: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította PÁLFFY Géza. Szerk. HERMANN István. Pápa 1997. 12-18.; PÁLFFY 1999, 209., 218.; VÉGH Ferenc: Birodalmak határán- a Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI-XVII. században. Budapest 2007. 60-61.; TÓTH 2000. 154., 163.; ORTELIUS 2002. 65v-66r.; ISTVÁNYFFY 2009. 168-169., 181.

¹⁴ PECSEVI 1916. 111-112.; KJÁTIB CSELEBI 1916. 230-232.; ILLÉSHÁZY 1863. 18.; KECSKÉS László: Komárom, az erődök városa. Budapest 1984. 101-107.; TÓTH 2000. 163-164.; ORTELIUS 2002. 70v-71v.; ISTVÁNYFFY 2009. 183-185.

¹⁵ Habsburg lexikon. Szerk.: HAMANN, Brigitte. Budapest 1990. 93-95.

¹⁶ ÖStA KA Hofkriesrat Akten (HKRA) Prag. No. 1.

¹⁷ RILL, Gerhard: Kaiser Matthias. Graz – Wien – Köln 1999.

¹⁸ Habsburg lexikon 1990, 73-75.

nevezte kiket szeretne a Magyar Királyságba hozatni: Jean T'Serclaes de Tilly¹⁹ és de la Motta-t. Majd egy nappal később megismételte levelet, immáron nevek nélkül.²⁰

Győr elvesztését követően az uralkodó birodalmi, hadi- és titkos tanácsosokból álló bizottságot hívott életre, amelynek a fő feladatául azt szabta meg, hogy megállapítsa a kudarcok okait. Az 1594. november 12-én átadott jelentésükből kiderül, hogy egyebek mellett Mátyás főherceg számára nem állt rendelkezésre egy hadakozásban járatos helyettes, aki megfelelően segíthette volna munkáját, az ostrom és a csapatok irányítását. Egyedül csak az Udvari Haditanács elnöke, David Ungnad von Weißenwolf²¹ segítette őt Esztergom ostromában és Győr alatt.²² Az udvarnak tehát meg kellett találni erre a posztra megfelelő személyt. Mivel, ahogy Istvánffy írja munkájában „...midőn igen jó tudós, bölcs, gyakorlott hadakozó kapitányit arra szükségesnek lenni ítélné, mely nélkül, hogy ekkedig nem kevésé szűkölködött légyen, megtapasztalja vala.”²³

Az udvar az alkalmas személyt a főhadparancsnok-helyettesi tisztség betöltésére Karl von Mansfeld grófban²⁴ találta meg, akit Istvánffy a következő módon jellemzett: „...igen serény, s ifjúságától fogva hadban sokat forgott vitéz ember, az belgiomi hadban az spanyol király vízierejének főtisztviselője, és sok nagy jeles dolgokat mind földön, tengeren viselt vala.”²⁵ Még a dicsérő jelzőkkel – főleg a német nemzet tagjaival szemben – igen fukarul bánó Illésházy István is megjegyezte róla, hogy „ez igen tudós és bölcs, s fő hadakozó ember vala, Olasz-, Német-, Flandria országokban szerencsésen sokat hadakozott vala.”²⁶

Az 1589-ben rátermettsége elismeréseként II. Fülöp spanyol király által a németalföldi tengerek tábornokává és tengernagyává kinevezett, valamint a brabanti sereg vezetésével megbízott Karl von Mansfeld nem egyedül érkezett a magyarországi hadszíntérre.²⁷ 1594 őszén,²⁸ ugyanis 12 zászló kürasszír és 13 kompánia lovas lövész,²⁹ valamint 6000 gyalogos

¹⁹ JUNKELMANN, Marcus: „Der Du gelehrt hast meine Hände den Krieg.” Tilly. Heiliger oder Kriegsverbrecher? Altötting 2007.; SALLER, Rudolf: Reichsgraf Johann T'Serclaes von Tilly. Altötting 2007.

²⁰ HATVANI 1859. 61.

²¹ David Ungnad von Weißenwolf (1525-1600. december 22.) 1573 és 1578 között a Habsburg Monarchia orátora volt Isztambulban, majd 1584 és 1599 között az Udvari Haditanács elnökeként szolgált a császárt. Ungnád Dávid: Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai. Ford.: KOVÁCS József László. Budapest 1986.

²² HAUSMANN, Friedrich: Ferdinand Graf zu Hardegg und der Verlust der Festung Raab. = Domus Austriae. Eine Festgabe Hermann Wiesflecker zum 70. Geburtstag. Hrsg.: HÖFLECHNER, Walter-MEZLER-ANDELBERG, Helmut J.-PICKL, Othmar. Graz, 1983, 184–209. 196.

²³ ISTVÁNYFY 2009. 195.

²⁴ SEIDEL, Renate: Die Grafen von Mansfeld. Geschichte und Geschichten eines deutschen Adelsgeschlechts. Egelsbach – Frankfurt an Main – München – Bremen – New York 1998. 326-348.

²⁵ ISTVÁNYFY 2009 195.

²⁶ ILLÉSHÁZY 1863. 21.

²⁷ SEIDEL 1998. 341.

²⁸ ÖStA KA AFA 1595/4/3b.; ÖStA KA AFA 1595/4/3c.; THALLÓCZY Lajos: Gabelmann Miklós császári hadi történetíró emlékezete. Történelmi Tár 1896. 577–645. 584.; HEISCHMANN, Eugen: Die Anfänge des stehenden Heeres In Österreich. Wien 1925. 205.

(egy 2000 és egy 4000 fős ezredre bontva) felfogadását ajánlotta fel az udvarnak.³⁰ Alexander von Velin 1595. január 25-i dátummal ellátott jelentése szerint a magát a németalföldi harcokban a spanyol király szolgálatában kitüntetett hadvezér – a vele folytatott megbeszélés alkalmával – 4000 vallon (2000 gyalogos, 1000 vértés és 1000 lovas lövész) zsoldba fogadását javasolta.³¹ Végül a magyarországi hadszíntérre 1000-1000 vértés és lovas lövész, valamint 2500 gyalogos érkezett Flandriából.³²

Karl von Mansfeld az uralkodónál régi beosztottja számára kijárta,³³ hogy a 2000 vallon lovasság felfogadásával és vezényletével az Udvari Haditanács az alatta már szolgált Adolf von Schwarzenberget bízta meg.³⁴ Bár a *Bestallungot* a báró csak 1595. június 17-i dátummal kapta meg,³⁵ ám a mindig jól értesült Ortelius már 1595 februárjához azt jegyezte fel, hogy a megbízatást ő kapja meg, míg az azévi hadjárat főhadparancsnok-helyettese saját parancsnoksága alatt 2000 gyalogost akart felfogadni Németalföldről. Emellett újabb 1000-1000 gyalogost pedig unokaöccse, Karl Herr von Chalogny,³⁶ valamint Hermann Christoph von Russworm³⁷ parancsnoksága alá kívánt rendeltetni.³⁸ A katonák már koratavasszal a Kölni Választófejedelemség területén gyülekezett. A Fugger családot kölni faktoruk március 2-én ugyanis arról tájékoztatta, hogy a birodalmi fillérmester képviselőjét, Colmen Weygandot a várostól két mérföldnyire a Rajnán 13 kalóz akarta foglyul ejteni, aki végül csak úgy menekülhet meg, hogy a Schwarzenberg szolgálatába állni kívánó öt trieri lovas közbelépet.³⁹ Öt nappal később ugyanő már arról tudósított, hogy a leendő *Obrist* Brüsszelből – ahol addig gyalogezredénél állomásozott⁴⁰ - megérkezett Kölnbe. A jelentés írója még feltételes módban fogalmazott azzal kapcsolatban, hogy célja 2000 lovas Magyarországra vezetése volna, ám két dolgot biztosan tudott. Egyrészt, hogy katonáival a Német-római

²⁹ A kúrosszírokra és a lovas lövészekre lásd: KELENIK József: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991: 3. sz.) 80–122. 100-106., 111-112.

³⁰ ÖStA KA AFA 1595/4/3b.

³¹ ÖStA KA AFA 1595/4/3c.

³² Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) Fasc. 128. Fol. 318r., 320v.-321r.

³³ SCHWARZENBERG 1963. 105.; PÁLFFY – PERGER 1998. 245.

³⁴ HHStA H AA Fasc. 128. Fol. 318r.; ORTELIUS 2002, 75r.

³⁵ ÖStA Hoffinanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv Gedenkbücher, Ungarische Reihe 1595-1596 No. 407.139v-156v.; PÁLFFY – PERGER 1998. 245.

³⁶ SEIDEL 1998. 351.

³⁷ JANKO, Wilhelm Edlen von, Der k. k. Feldmarschall Christoph Hermann von Russworm. Ein Beitrag zur Kenntniss der Regierungsperiode, Cultur- und Sittengeschichte unter Kaiser Rudolph II. *Österreichische Militärische Zeitschrift* 10 (1869: 4. sz.) 30-53, 181-210.; STAUFFER, Albrecht, Herman Christoph Graf von Russworm kaiserlicher Feldmarschall in den Türkenkämpfen unter Rudolf II. München 1884.

³⁸ ORTELIUS 2002, 75r.

³⁹ Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Codex (Cod.) 8968. 221r.

⁴⁰ ÖNB Cod. 8967. 756r., 802v.

Birodalom területén marad, míg a megfelelő létszám össze nem gyűlik. Másrészt arról is értesült, hogy Schwarzenberg továbbutazott Düsseldorfba azzal a kéréssel, hogy a gülchi hercegségbe küldhesse a már megérkezetteket.⁴¹ A további jelentésekből úgy tűnik, hogy Mansfeld nem csupán azzal a céllal küldte ide őt, hogy lovasságát felállítsa, hanem mind a lovasok, mind a gyalogosok toborzását felügyelni, szerveznie és irányítania kellett.

A faktor március 16-i jelentésében arról adott hírt, hogy Köln vezetői megerősítették az őrséget, mivel annyi az idegen tiszt (*Haubtleut*) és katona a falakon belül. Schwarzenberg lovasainak a többsége azonban Homsberg körül gyülekezett. Ám a jelentés írójának még mindig kétsége volt afelől, hogy a vallon katonaságot hol fogják bevetni: „hamarosan meglátjuk, vajon a törökök vagy máshol használják fel [őket].”⁴² Ugyanezen a napon egy másik üzenet is érkezett Kölnből, amely szerint olyan lassan halad a 2000 lovas és a 6000 gyalogos megmustrálása, hogy félő június előtt nem hagyják el a várost, mivel nem lesznek készen.⁴³

A nagyszámú idegen katonaság jelenléte egyre nagyobb terhet rótt a városra, ezért Ernő választófejedelem-érsek kérte az *Obristot*, hogy a legnagyobb sietséggel küldje a hadszíntérre katonáit, amint azok együtt vannak. A faktor március 23-i jelentésében azt is megemlítette, hogy már mintegy a leendő lovasok és gyalogosok közül 3000 ember gyűlt össze, akiknek azonban nincs felszerelésük, így mustrára sem mehetnek, a zűrzavar pedig csak fokozódik.⁴⁴

A Fugger család frankfurti faktora március 26-i jelentésében megfogalmazott még tovább növelték a Schwarzenberg alá rendelt katonák körül kialakult bizonytalanságot. Tudomása szerint ugyanis ők még Gülch hercegségben állomásoztak és nem is magyar hadszíntéren, hanem sokkal inkább az ottani ügyek elintézésére fogják őket bevetni. A faktor azt is tudni vélte, hogy a lovasságot a napokban az Eiffel-hegységben megmustrálták és közülük már 600 főt a Hoye várához küldtek.⁴⁵

A frankfurti faktor hallomásait már öt nappal később felírta egy újabb kölni jelentés. Eszerint a lovasság a város környékén volt szétosztva, ám még mindig nem tudták, hol lesz a mustrahely. Sokan közülük már követelték az előleget is, azzal fenyegetőzve, hogy egyébként

---

⁴¹ ÖNB Cod. 8968. 232v.

⁴² ÖNB Cod. 8968. 244r-v.

⁴³ ÖNB Cod. 8968. 247r.

⁴⁴ ÖNB Cod. 8968. 260v-261r.

⁴⁵ ÖNB Cod. 8968. 273r.

nem állnak szolgálatba és állítólag azt is kijelentették, hogy őket csak a török és senki más ellen nem vihetik harcba.⁴⁶

Az Udvari Haditanács kísérletet tett arra, hogy megtartsák az első mustrát, mint ahogyan erről a kölni faktor április 6-i jelentésében beszámolt. Eszerint három nappal korábban megérkezett egy császári mustrabiztos, hogy segítse Schwarzenberg munkáját és a katonák (a 2000 lovas és 6000 gyalogos) minél hamarabb a magyarországi hadszíntérre indulhassanak. A kölni faktor úgy értesült, hogy az Udvari Haditanács kiküldötte szállására kérte az *Obristot* és szemére vetette a tapasztalt hiányosságokat. Véleménye szerint ugyanis az uralkodó sem Schwarzenberggel, sem felfogadottjaival nem lehet majd elégedett, ugyanis a toborzás sokkal lassabban halad, mint várható lett volna. A faktor azonban megemlítette azt is, hogy más alkalommal a mustrabiztos a spanyol királytól kapott megbízást katonák kiállítására, ám a meghatározott létszámnak még a felét sem tudta a zászlók alá állítani.⁴⁷

Mansfeld megbízottja ezek után megkísérelte olyan helyre vezetni csapatait, ahol a mustráig megfelelő mennyiségben találhatóak élelmet, takarmányt és tűzifát, mint ahogyan ez a jelentésekből kitűnik. Április 14-én a kölni faktor már arról tudósított, hogy Schwarzenberg csapata, amely már régóta Köln környékén állomásozott és nagy károkat okozott a helyieknek⁴⁸ a bergi grófságba vonult. Itt megjelenésük szintén nagy riadalmat keltett, hiszen úgy vélték, hogy nem a török, hanem más módon, azaz ellenük fogják őket felhasználni.⁴⁹ A következő napon (április 15-én) Schwarzenberg a lovasokkal és gyalogosokkal erre a területre lépett, miután Mühlem alatt átkelt a Rajna túlsópartjára. A katonák elhelyezésére a helyi hatóság a lehető legnagyobb gondot fordította: kijelölt, egymástól lehetőleg távol eső szálláshelyre rendelték őket, amiről írást is kaptak.⁵⁰

A sokat szenvedett gülchi hercegségben élők azonban mégsem lélegezhetek fel, ugyanis a kölni faktor április 27-i beszámolója szerint egyre nőtt Schwarzenberggel szemben a bizalmatlanság, mivel állítólag folytonosan azzal fenyegetőzött, hogy katonáinak nagy részét újra ide hozza és itt mustráltatja meg. Úgy hírlett, hogy azt is kijelentette, amennyiben nem engedik be önként, úgy erővel fog bevonulni a tartományba.⁵¹ Schwarzenberg be is tartotta ígéretét, hiszen május 4-én Kölnből arról tájékoztatták a Fugger családot, hogy újra átkelt

---

⁴⁶ ÖNB Cod. 8968. 280v.

⁴⁷ ÖNB Cod. 8968. 292v., 294v.

⁴⁸ A vallon katonaság által okozott károkról lásd:

⁴⁹ ÖNB Cod. 8968. 321r.

⁵⁰ ÖNB Cod. 8968. 327r.

⁵¹ ÖNB Cod. 8968. 343r.

katonáival a Rajnán, és egyik *Rittmeistere* (egy bizonyos Schleyer⁵²) már gülchi területen volt.⁵³ Ugyanezen a napon egy másik kölni tudósítás pedig még arról is említést tett, hogy a hónap vége előtt biztosan nem fogják megmustrálni a csapatait. Ezáltal Schwarzenberg mind az uralkodónak, mind a birodalom rendjeinek rossz szolgálatot tett, bár a levél írója reményét fejezte ki, hogy hamarosan jóra fordulnak a dolgok és a vallonok a magyarországi hadszíntérre vonulnak.⁵⁴

Több mint egy hónapot követően az Udvari Haditanács újra kísérletet tett a vallon katonaság megmustrálására. Május 11-én két kölni ugyanis arról adott hírt, hogy három nappal korábban Wenzel von Poppel, Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmester és Hans Reinhard von Schönberg, mint mustrabiztosok a városba érkeztek két hordó pénzzel, hogy a felfogadottakat végre a Magyar Királyságba továbbküldjék. A három úr magához rendelte Schwarzenberget és parancsba adta számára, hogy a gyalogságot 14-én mustrálják meg Koblenznél. Geizkofler tervei szerint május 12-én el is utazott volna a városba, míg von Poppel Kölnben maradt volna, hogy a lovasság szemléjén vegyen részt. Bár még a magyarországi hadszíntérre vonulás útvonalát is kijelölték a Westerwaldon és Hessianen keresztül, mégis ennek ellenére a második levél írója úgy vélekedett, hogy a hónap vége előtt nem indulhatnak el a vallonok.⁵⁵

Egy héttel később ismét Kölnből arról tudósították a Fugger családot, hogy lovasság mustráját követően a mustrabiztosok elutaztak Koblenzbe a gyalogosokhoz, Schwarzenberg pedig engedélyt kapott arra, hogy katonáival még 10 napig Mark területén maradjon, de azzal a feltétellel, ha fogyasztásukat megfizetik a fogadósoknak.⁵⁶

A két hordó pénz azonban nem fedezhette a hetek, sőt hónapok óta gyülekező katonák pénzigényeit, hiszen eddigre már jelentős tartozásokat halmozhattak fel. Így a lovasok is újra a környék fosztogatásából próbálták fenntartani magukat, aminek a szomszédos Cleve lett az áldozata. Május 25-én ugyanis Kölnből már azt jelentették, hogy Schwarzenberg lovasai Orsownál május 18-án átkeltek ismét a Rajnán és az említett tartományban először a gazdag boeck-i templomot prédálták fel, majd ezt követően a szintén jómódú Hamerten kolostor alá

---

⁵² Obristleutnantként, azaz Schwarzenberg helyetteseként vett részt a magyarországi hadjáratban 1595-ben. Állítólag egy paraszt agyonlőtte. HHStA H AA Fasc. 128. Fol. 318r.

⁵³ ÖNB Cod. 8968. 355v., 358r.

⁵⁴ ÖNB Cod. 8968. 358r.

⁵⁵ ÖNB Cod. 8968. 376r., 379v-380r. Meg kell jegyezni azt, milyen nagy riadalmat keltett egy Frankfurtból március 30-i levél szerint az a hír, hogy Mansfeld a Köln és Trier környékén állomásozó spanyol szolgálatban álló katonákkal vonul a magyar hadszíntérre. Állítólag ugyanis kérték az útjukba eső tartományoktól és városoktól az átvonulást, de ezt megtagadták és csak részenként, 3 vagy 400 fős csoportokban akarták átengedni ezeket. ÖNB Cod. 8968. 295r.

⁵⁶ ÖNB Cod. 8968. 394r.

vonultak. Itt a papok, két nő és nyolc paraszt volt, akik azonban nem akarták a kaput megnyitni és öt óráig ellenálltak. A „védők” végül megadták magukat, ám előtte még 20 katonát lelőttek (köztük Frenz⁵⁷ *Rittmeister Fähnrichét* is). Az életben maradtakkal a vallonok dühe végzett, akik nem csak kirabolták, de fel is gyújtották a kolostort. Cselekedetük ráadásul megtorlatlan maradt, hiszen visszatértek Markba, majd rövidebb később újra megmustrálták őket és elindultak a magyarországi hadszíntérre.⁵⁸

Ne szaladjunk ennyire előre azonban, hiszen Köln és vidéke továbbra is szenvedett a vallonoktól. Egy innen június 1-én kelt jelentés szerint Schwarzenberg és az előbb már említett Frenz *Rittmeister* a városban voltak. A gyalogság átkelt a Möselen, de egyebet nem hallottak róluk. Nem úgy a lovasokról, akik még mindig Markban maradtak és úgy tűnik ennek a tartománynak a kirablásához kezdtek. A jelentés papírja vetője úgy tudta, hogy csak a következő héten tudják őket megmustrálni és elindulni.⁵⁹ Prófécija be is vált, hiszen 8-án Schwarzenberg elindult lovasaival, hogy a következő napon újra szemlén vegyen részt csapata. A kölni jelentő június 8-i levelében is találhatunk azonban egy rövidke passzust az *Obrist* lovasságának gaztettéről. Eszerint a hamburgi követ azt a hírt hozta, hogy a vallonok Lippére akartak törni, ám szándékukat megghiúsította a münsteri parasztokból, lövészekből és 200 városi lovasból álló helyi haderő.⁶⁰ Ekkor már a hónapokig Schwarzenberg által gardírozott gyalogság mélyen a birodalom területén járt.⁶¹

A különböző rablásokban elesettek (gondoljunk csak hamerteni esetre) pótlása is megtörtént, hiszen még június 22-én is arról írt két kölni jelentés, hogy újabb lovasok csatlakoznak Schwarzenberg már elindult hadához.⁶²

A felfogadott vallon gyalogság már Esztergom ostromát megelőzően megérkeztek a császári-király táborába, ám pontos információink csak az egyikük megérkezéséről áll rendelkezésünkre. Gabelmann hadinaplójában megörökítette, hogy az Eberhard Carnel Dantz⁶³ vezette 1500 fős gyalogezred június 30-án futott be (Nyerges)Újfaluhoz és ott csatlakozott a Mansfeld vezette főszereghez.⁶⁴ Schwarzenberg lovasaira azonban még egy hónapot kellett várni. Állítólag július 15-én Bécsben maga Mátyás főherceg mustrálta meg

⁵⁷ 1595-ben részt vett a magyarországi hadjáratban. HHStA H AA Fasc. 128. Fol. 318r.

⁵⁸ ÖNB Cod. 8968. 412r-v.

⁵⁹ ÖNB Cod. 8968. 439v.

⁶⁰ ÖNB Cod. 8968. 458r.

⁶¹ ÖNB Cod. 8968. 462r.

⁶² ÖNB Cod. 8968. 488r., 490r.

⁶³ HHStA H AA Fasc. 128. Fol. 320v.

⁶⁴ HHStA H AA Fasc. 127. Fol. 152r.

őket,⁶⁵ majd július 31-én érkeztek meg Esztergom alá, amiről Istvánffy a következőket jegyezte le: „alkalmasan kétezer belgiomi lovasok, kiket immár régen nagy kívánsággal vár vala, az táborba jövének, kiknek érkezésével megvidámítottván, hogy lassúbb járással újabb-újabb lovakot s erőt hoztanak volna, kétségtelen reménségét nagy jeles győzedelemnek elméjében fogadá, és mind öregb s apróbb, a táborba lévő lövészerszámokat és puskákat, örömmel jelenségéért, nagy zengéssel s ropogással kilőttete.”⁶⁶ Érkezésüknek tehát nagyon örültek a táborban, mivel ekkor már Szinánpasazáda Mehmed magyarországi szerdár serege az ostromlók közelében táborozott és minden eszközzel igyekezett megsegíteni a várórséget. Ha hihetünk Istvánffynak, akkor már az augusztus 2-i összecsapásban is részt vettek. Ekkor ugyanis „az ellenség nagy, erős lovassereget lövő janicsárokkal elegy, a mieink tábora felé kibocsátának, mely a tábor is megnézné, s harcot indítana, mindazonáltal az egész viadalnak szerencsáját eltávoztatná.”⁶⁷ Mansfeld ekkor Pálffy vezetésével magyar és német (frank kerületi és rajnai) lovasságot küldött ellenük, amely egészen az oszmánok táboráig nyomult előre. „Ottan-ottan más-más seregek az megfutamtattaknak segítségül küldetnek, s a törökök futamása megállatik, kétséges és véres viadal lészen, és majd napenyészetig vontatik. Úgyannyira, hogy az miféléink, jóllehet szörnyűképpen és sokáig víttanak volna, mindazonáltal utoljára az ellenség száma növekedvén, s egynéhány elveszvéen társokban, hátat adni kényszerítettének, s a tábor felé futnának, hogyha Mansfeldtől mind magyar, s mind belga s vallon segítséget s puskás lovasokat nem vöttek volna. Kiknek idején érkezésével az ellenség táboráig kergettetvén, hasonló kárvétellel visszamené, kit a mieink, midőn szerencse megfordulván, ismét kívánatosban üldöznének, az törökök mezei taraszkokkal, melyeket a közel lévő dombon ravaszul helyezettettek vala, őket megtartóztaták, és hogy az táborra visszamennének, arra kényszeríték.”⁶⁸

Az augusztus 4-i ütközetben még nagyobb szerep hárult Schwarzenbergre és lovasságára. A „beglerbég [ti – Szinánpasazáda Mehmed] s a többi vezérek a tábort megindítják, az tábor oltalmazó bizonyos számú gyalogságot hagyván, s útjokat kétfelé rendelik; úgyhogy az hegynek egyik része felől, mely a Szent György részére néz, s aholott Schwarczemburgot Mansfeldtől hagyattatottaknak lenni mondánk.”⁶⁹ A Lala Mehmed anatóliai és Oszmán győri beglerbég jobbszárnyon előrenyomuló csapataival szemben,

⁶⁵ Manßfeldische Historia, oder Particular Erzählung alles was Fürst Carol vom Manßfeldt in Ungern außgericht...Nürnberg, 1595. 10.

⁶⁶ ISTVÁNFFY 2009. 203. Lásd még: Mansfeldische Histori, Schlacht vnd herzliche Victoria in Ungern...s.l., 1595. 15r.; ORTELIUS 2002. 86r.

⁶⁷ ISTVÁNFFY 2009. 203.

⁶⁸ ISTVÁNFFY 2009. 203-204. Ugyanerről lásd még: KJÁTIB CSELEBI 1916. 235.; PECSEVI 1916. 115.; ORTELIUS 2002. 86v.

⁶⁹ ISTVÁNFFY 2009. 204.

akiknek az erősítés várba való bejuttatását tűzték ki célul, tehát hat kompánia vallon kürasszír és néhány ágyú vette fel a küzdelmet itt.⁷⁰ Mansfeld ezt látva „Swarzenburgnak s a többinek, kik véle valának, illendő emberek által megizeni, hogy az ellenség ballagvást az harcra közelgetne, annakokáért mostan magát vitéz embernek lenni megmutassa, és vagy győzedelmet vennie, vagy meghalnia kelljen, magában eltökélje, harmadik semmi nem volna.”⁷¹ A mindkét szárnyon kibontakozó lovasharc hevesességéről a Manßfeldische Historia névtelen szerzője a következőket jegyezte le: „Ők [az oszmán lovasok] az erős páncélba [öltözött] keresztényekben kevés kárt tudtak tenni, valamennyi kopjájuk széttört, és az összecsapásban mi [hadakozók] annyira összetorlódtunk, hogy lovasságunk puskáikkal az ellenséget csak mellkasba tudták lőni, szóval hogy csak kevés tévesztett célt.”⁷² A várba bejutni akaró oszmán jobbszárny megsegítésére a védők is kitörték, és együttes erővel elfoglalták a két Duna melletti sáncot, ám „Swarczenberg is Oberenpruck Henrikkel és Bovillerrel azokat, kik az ellenségben rájuk mentek vala, nem különb harccal és vitézséggel nemcsak megtartóztatá, hanem felette nagy viaskodással megveré s megfutamtatá.”⁷³ Bár támadásuk nem járt teljes sikerrel, hiszen Lala Mehmed néhány száz lovasával bejutott a Vízivárosba. Eközben a szerdár vezette oszmán balszárnyat is sikerült elűzni. Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc magyar lovasainak rohamát még a janicsárok feltartóztaták, ám ekkor Mansfeld bevette a várat és német lovasait és gyalogságát. A tartalék támadása elől az oszmán lovaság a budai úton menekültek, magára hagyva a gyalogságot.⁷⁴

A felmentő- vagy inkább segélyhadra mért vereség után nem sokkal Mansfeld a táborba kitört – valószínűleg vérhas – járványban megbetegedett, és augusztus 14-én Komáromban meg is halt.⁷⁵ Istvánffy feljegyzése alapján úgy tűnik, hogy a főhadparancsnok-helyettes halála után Schwarzenberg vette át a vallon csapatok feletti parancsnokságot, hasonlóan mint az év elején, amikor a katonákat toborozták. Az augusztus 13-ai, Víziváros elleni rohamnál ugyanis az első hullámban támadó Jakob Hannibal von Raitenau, sváb és vallon gyalogezred megsegítésére érkező erősítéseket „Pálffy és Swarczenberg intésére, hogy vitéz módon emberkednének, végtére az fokokra felmennek, s az ellenség alátaszígtatják,

⁷⁰ Manßfeldische Historia 1595. 12.

⁷¹ ISTVÁNNFFY 2009. 204-205.

⁷² Manßfeldische Historia 1595. 13.

⁷³ ISTVÁNNFFY 2009. 205.

⁷⁴ HHStA H AA Fasc. 128. Fol.: 133r-134v.; Manßfeldische Historia 1595. 12-14.; Mansfeldische Histori 1595. 16v-18r.; ÖNB Cod. 8968. 641r-644v., 648r-654v.; ILLÉSHÁZY 1863. 19.; GÖMÖRY Gusztáv: Esztergom vár bevételé 1595-ben. Hadtörténelmi Közlemények 4 (1891) 462-481, 648-677. 650-655.; KJÁTIB CSELEBI 1916. 235.; PECSEVI 1916. 116-118.; TÓTH 2000. 173-174.; ORTELIUS 2002. 87r-88r.; ISTVÁNNFFY 2009.204-206.

⁷⁵ Manßfeldische Historia 1595. 16.; Mansfeldische Histori 1595. 20v.; ILLÉSHÁZY 1863. 23.; ORTELIUS 2002. 90v-91r.; ISTVÁNNFFY 2009.207.

melynek egy része hanyatt-homlok futvást az várba felmenni serénkedik, más része a város piacán egybecsoportozván harcnak készíti magát, de azontól az mieinktől megszaggattatik s levágattatik..”⁷⁶

A Víziváros elfoglalása után a várba szorult védők utolsó reménye az Óbudánál gyülekező felmentőhad volt. A császári-királyi hadvezetésnek azonban hírt kapott a szerdár újabb készülődéséről, így Mátyás főherceg úgy rendelkezett, hogy Karl burgauai örgróf vezetésével magyar, német és a Schwarzenberg vezette (néhány kompániányi) vallon lovasságot küld ezek ellen. Az augusztus 26-ról 27-ére virradó éjjel Vörösvár közelében lezajlott rajtaütésben utóbbiaknak ismét jelentős szerep jutott. A Nádasdy vezette huszárokkal szemben ugyanis a felvert tábor katonaság keményen védekezett, oly annyira, hogy a magyar főúr kénytelen volt segítséget kéretni az örgróftól. Ő azonban – legalábbis Istvánffy szerint – nem sietett a bajba jutottak megsegítésére, nem úgy a vallonok, akik „még Burgavius parancsolatja kívől is a veszedelemben forgó társak megsegítésére nyargalvást mindjárt odamenének, s Nádasdynak s az magyaroknak az harcolásra jobb módjával való tehetséget vivének.”⁷⁷ A rajtaütés támadásuknak köszönhetően sikerrel járt; a győzteseknek nagy zsákmánnyal tértek meg az ostromtáborba, a vár védőinek pedig a felmentéssel kapcsolatos utolsó reményük is szertefoszlott.⁷⁸

Az őrség végül szeptember 2-án megadta magát. Ekkor a keresztény táborba arról érkezett híradás, hogy a környékbeli erősségek oszmán katonái úgy megrettentek, hogy sorra hagyták el és gyújtották fel a rájuk bízott palánkokat, és Budára menekülnek, hogy ott elsáncolják magukat.⁷⁹ A hír hallatán szeptember 3-án Don Giovanni de Medici, Pálffy és Schwarzenberg vezetésével hozzávetőlegesen 10 000 lovas indult meg a város felé, ám 3 mérföldre attól az egyik megbízható felderítő jelentette, hogy az oszmán haderő a közelben van, és szemléhez készülődik. A három parancsnok miután meggyőződött a hír valóságáról elhatározta, hogy rajtuk ütnek. A terv szerint először Pálffy és Medici támadott 7000 katonával, akiket Schwarzenberg követett a többiekkel. A támadás teljes sikerrel járt: az oszmán katonaság jó része elesett az összecsapásban, és a Fugger családnak az esztergomi táborból szeptember 4-én küldött jelentés még azt is tudni vélte, hogy „600 török

⁷⁶ ISTVÁNFFY 2009. 208.

⁷⁷ ISTVÁNFFY 2009. 209.

⁷⁸ ÖNB Cod. 8968. 712r-713v.; HATVANI 1859. 82.; ORTELIUS 2002. 92r.

⁷⁹ ÖNB Cod. 8968. 714r.; KUBINYI Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. I. kötet Budapest 1876. 156.; ORTELIUS 2002. 93r.

[valószínűsíthető inkább rác] a mieink fogságába esett, akik megesküdtek, hogy lehetőségük szerint a török ellen alkalmazhatják őket.”⁸⁰

A budai pasa már a közelgő ostromra készült, és a rajtaütésben részt vett parancsnokok is a város felé indultak kérve Mátyás főherceget, hogy küldjön utánuk tüzérseget, löszert és más váríváshoz szükséges felszerelést, ám ez a támadás ebben az esztendőben elmaradt.⁸¹ Helyette az esztergomi keresztény táborban szeptember 13-án Schwarzenbergnek, mint a vallon csapatok felett parancsnokoló tisztnak a részvételével is megtartott haditanácson arról született döntést, hogy Visegrádot támadják meg.⁸² A várat szeptember 21-én, öt napi vívás után el is foglaltak.⁸³

Ebben az ostromban azonban a vallon katonaság nem vett részt, mivel addigra már egy kis elszámolási vita alakult ki a lovasok, valamint Pálffy és *Obrist*jaik között. Az Udvari Haditanács szeptember 7-i dátummal meg is róttá őket, hogy nem fogadták el a megkötött *Accordo*-t, amelyben a nekik járó fizetséget és továbbszolgálásuk további feltételeit rögzítették.⁸⁴ Ortelius pedig szeptember 16-ával (e napon indult Visegrád ostroma) kapcsolatosan azt jegyezte fel munkájában, hogy vallon lovasok fellázadtak fizetlenségük miatt és el akarnak vonulni a hadszíntérről. A pattanásig feszült helyzetet Pálffy és Schwarzenberg oldotta meg, hamarosan lecsillapítva lázadózókat.⁸⁵ Bár a vallon lovasság *Obrist*jét vagy a pápai hadakat vezető Don Giovanni Aldobrandini helyettesét, Paolo Sforzát⁸⁶ ajánlotta az uralkodó az Udvari Haditanácsnak szeptember 26-i levelében a hadjárat közben meghalt Mansfeld tisztségének a betöltésére,⁸⁷ ám mindkettejük az év hátralevő három hónapjában az a feladat jutott, hogy katonáik számára a kialakított zsoldot megszerezzék, miközben az éhező és elégedetlenkedőket valahogyan kordában tartsák. Schwarzenberg példáin keresztül látni fogjuk, hogy egyik feladat sem járt sikerrel. A haditanácsosok október 5-én azt javasolták II. Rudolfnak, hogy a cseh korona adójából ne az általuk felfogadott és leköszönt lovasokat fizessék ki,⁸⁸ hanem a pénzt a vallon lovasság fizetésére

⁸⁰ ÖNB Cod. 8968. 714r.; HATVANI 1859. 83.; ORTELIUS 2002. 93r.

⁸¹ ÖNB Cod. 8968. 714r-v.; HATVANI 1859. 83.

⁸² ÖNB Cod. 8968. 739r.

⁸³ ILLÉSHÁZY 1863. 23.; Thurzó 1876. 158.; KJÁTIB CSELEBI 1916. 242.; BENDA Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról 1594–1602. Hadtörténelmi Közlemények 30 (1983: 4. sz.) 651–681. 657.; TÓTH 2000. 176.; ORTELIUS 2002. 93r.; ISTVÁNNFFY 2009. 211-212.

⁸⁴ ÖStA KA Hofkriegsret (HKR) Protokollum (Pr.) Registratur (Reg.) Band (B.) 195. Fol.: 206r. No. 45.; HEISCHMANN 1925. 251.

⁸⁵ ORTELIUS 2002. 93r.

⁸⁶ Sforzával kapcsolatban lásd: BANFI, Florio: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. Hadtörténelmi Közlemények 40 (1939) 1–33. 7., 8., 9., 17., 29.

⁸⁷ ÖStA KA HKR Pr. Expedit B. 194. Fol.: 15v. No. 108.

⁸⁸ A cseh lovasságról lásd: HStA H AA Fasc. 128. Fol. 318r.

fordítsák.⁸⁹ Emellett az Udvari Haditanács tovább szorgalmazta továbbszolgáltatásukat a császárnál, ám a kifizetendő pénz csökkentése érdekében úgy, hogy az életben maradottakat kevesebb kompániába vonják össze (*Unterstoßung*).⁹⁰ A császári-királyi csapatok október elején Esztergomnál átkeltek a Duna bal partjára, ahol a fizetetlen vallon lovasok ismét saját kezükbe vették a sorsukat. Illésházy István följegyzéseiben ezt a következőképpen örökítette meg:” végre az bolonok [ti – vallonok], kiknek hadnagyok Svarczenpurg vala, miérthogy fizetések nem vala, kiszállának a táborból az falukra, Garam mellé és az Erdőhátra, kik lovas gyalog voltak 3000. Ezek ott rettenetes nagy dúlást fosztást tevének, embereket ölének, szüzeket, jámbor asszonyokat sokakat rontának.”⁹¹ Ez tehát azt jelentette, hogy a vallonok a nyugati határszéltől (Erdőhát) majdnem Felső-Magyarország határáig, a Garam folyóig pusztították Alsó-Magyarországot. Az evangélikus magyar főúr azonban nem csak följegyzéseiben örökítette meg tetteiket, hanem panasszal is fordult az Udvari Haditanácshoz a birtokait is fosztogatók miatt, mint ahogyan ez egy november 16-i protokollumbejegyzésből kiderül.⁹² Mátyás főherceg valószínűleg október 20-án emiatt rendelte magához Schwarzenberget,⁹³ majd tíz nappal később már azt olvashatjuk, hogy méltánytalanul viselkedő lovasait, akik kocsikat fosztottak ki és embereket raboltak ki, büntesse meg, majd újra vonuljon a harctérre.⁹⁴ A Buda elleni támadásra már nem mert vállalkozni a császári-királyi hadvezetés, ami miatt Illésházy úgy vélte, hogy „így az egész nyarat héjában és semmiben múltatták el,”⁹⁵ ám Nádasdy – saját Rábán túli birtokainak védelme miatt – egy Pápa elleni támadást javasolt, amit Mátyás főherceg el is fogadott. Erre a hadjáratra rendelték Schwarzenberg lovasait is. November 4-i dátummal evégett több bejegyzést is találunk az Udvari Haditanács protokollumában. Ezen napon parancsot adtak ki Fejérvögy István nyitrai püspök helytartónak, Zrínyi Györgynek, Kalmás Jánosnak és Amadé György kapitánynak, hogy a vallonok számára megfelelő mennyiségű élelmet biztosítsanak.⁹⁶ Schwarzenbergnek azonban megtiltották, hogy lovasaival önhatalmúlag átkeljen a Dunán,⁹⁷ ám a helytartónak meghagyták, hogy kompot is készítsen elő a partváltáshoz.⁹⁸

⁸⁹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 21v. No. 19.

⁹⁰ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 22v. No. 79.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 23v. No. 119.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 24r. No. 145.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 217r. No. 63.

⁹¹ ILLÉSHÁZY 1863. 23-24.

⁹² ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 225v. No. 86.

⁹³ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 218v. No. 97.

⁹⁴ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 220v. No. 143.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 221r. No. 144.

⁹⁵ ILLÉSHÁZY 1863. 24.

⁹⁶ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 222v. No. 22., No. 23., No. 25., No. 26.

⁹⁷ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 222v. No. 28.

⁹⁸ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 222v. No. 22.

Négy nappal később Amadé immáron azt az utasítást kapta az Udvari Haditanácstól, hogy a vallonokat vezesse Pozsonyba, hogy ott kelljenek át a Dunán.⁹⁹ Míg a helytartót is kérték élelmezésüket és átkelésüket segítse.¹⁰⁰

November 16-án Schwarzenberg kapott parancsot, hogy a Pápa elleni hadjáratra vezesse át katonáit a Dunán,¹⁰¹ ám végül ebből a hadműveletből nem lett semmi. November 21-én az Udvari Haditanács az Udvari Kamarához írt a vallonok felé fennálló tartozás ügyében,¹⁰² de eddigre már Alsó-Ausztriában fosztogattak. November 27-én ezért újra megrótták őket,¹⁰³ majd a későbbi protokollumbejegyzésekből kiderül, hogy Regelsbrunnot prédálták fel.¹⁰⁴ Alsó-Ausztria megkímélése érdekében ezért a vallonokat a Bányavárosok vidékére rendelte az Udvari Haditanács,¹⁰⁵ a helytartót pedig utasították, hogy egy megfelelő kalauzt küldjön ki melléjük.¹⁰⁶ Tartva a további atrocitásoktól december 7-én Christoph von Egget rendelték ki melléjük biztosnak,¹⁰⁷ majd egy nappal később intették Schwarzenberg lovasait, hogy az útvonaluk vidékén élő lakosokat és Sopron városát kíméljék meg.¹⁰⁸ Ez azonban – úgy tűni – írott malaszt maradt, hiszen Wolfgang von Jörger főélelmester tett panaszt egy a vallonok által fogva tartott tisztségviselője (*Proviathanber*) miatt.¹⁰⁹ December 17-én Schwarzenbergnek küldték át a lovasai ellen beérkezett különböző panaszokat.¹¹⁰

Mindeközben tovább folytak a tárgyalások továbbszolgálásról és a hátralékos zsold mértékéről és kifizetéséről is. A protokollumbejegyzések alapján úgy tűnik, hogy a vallonok inkább haza akartak vonulni, hogy újra spanyol szolgálatba álljanak, ám az ezért kért általános engedélyt (*General Lizenz*) az Udvari Haditanács elutasította.¹¹¹ Az Udvari Kamarának pedig össze kellett állítania újra egy iratot arról, mennyi pénzt szánnak a lovasok kifizetésére.¹¹² Végül 1595. december 21-én *Accordot* kötött Mátyás főherceg megbízottjaival Schwarzenberg, amelynek értelmében a hátralékban lévő három és fél hónapnyi zsoldjukból, a korábban már megkapott pénz- és élelembeni juttatások (16 000 rajnai forint még az első mustra előtt, és összesen 3900 rajnai forint értékű élelem) miatt, a nekik járó 28 000 rajnai

⁹⁹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 223v. No. 40.

¹⁰⁰ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 223v. No. 43., No. 44.

¹⁰¹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 225v. No. 86.

¹⁰² ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 43r. No. 119.

¹⁰³ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 228v. No. 142.

¹⁰⁴ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 229r. No. 151., No. 152.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 230r. No. 8.

¹⁰⁵ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 228v. No. 144.

¹⁰⁶ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 230r. No. 2.

¹⁰⁷ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 155r. No. 31.

¹⁰⁸ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 231v. No. 33.

¹⁰⁹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 232v. No. 54.

¹¹⁰ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 233r. No. 66.

¹¹¹ ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 231r. No. 30.; ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 231v. No. 32.

¹¹² ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 44v. No. 63.

forint fizetésük több mint felét, hozzávetőlegesen 16 000 rajnai forintot vontak le. A megállapodás szerint a lovasok okozta kárt meg kellett téríteni, a megmaradtakat pedig új egységekké kellett szervezni.¹¹³ Schwarzenberg az *Accordora* december 28-án adott válaszában elfogadta lovasai átszervezésének szükségességét, a mustra előtt átvett 16 000 rajnai forint levonásával azonban nem értett egyet, mivel állítása szerint ezt katonái az előleg hátralékának kiegyenlítésére kapták. Emellett kérte az udvart, hogy az élelemért elszámolt összeget se vonják le zsoldjukból.¹¹⁴ A Bányavárosok vidékén 1596. január 5-én megtörtén a vallon kürasszírok és lovas lövészek mustrája.¹¹⁵ Az átszervezése után megmaradt összesen hat kompániának több mint 9700 rajnai forint fizetést kellett kapnia havonta a továbbszolgálatáért.¹¹⁶

---

¹¹³ ÖStA KA AFA 1595/12/2 1/8a., illetve ÖStA KA Best. 496/1595.

¹¹⁴ ÖStA KA AFA 1595/12/2 1/8d

¹¹⁵ Az Udvari Haditanács december 26-án tájékoztatást kért az alsó-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitánytól arról, hová vezessék a mustrabiztosok a vallon lovasokat. ÖStA KA HKR Pr. Reg. B. 195. Fol.: 66v. No. 83.

¹¹⁶ ÖStA KA Best. 499/1596.; HEISCHMANN 1925. 251-252.